

A TÁRSADALMI FORRADALOM.

Az emberi társadalomnak valószínűleg örök törvénye a nyugtalanság, de ezen állandó forrongásnak időről-időre más jellege van. Századunk első fele egy szebb jövő reményeivel hozta elragadtatásba a művelt népeket, s oly erős volt hite minden nemzet többségének a politikai és egyéni szabadság áldásaiban, hogy a történelem mentén csak vallásos átalakulások mutatnak fel oly erős közvéleményt és oly általános lelkesedést, milyen a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiért sorompóba állott.

Immár e küzdelmes század rövid idő alatt a történelemé lesz, de el sem érve még a második ezer évet, a társadalom igen tekintélyes része csalódottnak hiszi magát.

Nagynevű, felvilágosult nemzetgazdák az egyetemi, tanult főpapok az egyházi szószékről váratlanul a sötét középkor szilárd szervezetű intézményeit magasztalják. A többséget képező munkásosztály pedig támogatva a tudomány férfaitól egy olyan társadalmi szervezettől várja a megváltást, melyben földbirtok, ház, tőke az egyesektől elvétetvén, mindenható erejével az állam szervezze és kormányozza a társadalmi termelést. Sőt Európának egyik vezérnemzete már ki is adta a „socialis állam“ jelszavát, egy olyan államét, mely miként az ókori államok, azonosítja magát a társadalommal; erős kézzel beleszól a társadalom funkcióinak irányzásába, a mint hogy védvámokkal, a munkások jövőjének állami biztosításával e hatalmas nemzet már meg is kezdte az államilag szervezett társadalom létrehozatalát. Ily módon legalább is biztatást adott ama eszmeirányzatnak, mely a mult század korlátlan uralkodóinak helyébe a társadalmi többségnek amannál mérhetlenül hatalmasabb zsarnokságát akarja trónra ültetni.

Mert a szabadság, úgy hiszik, megfojtotta testvérét, az egyenlőséget. A szabad verseny nemhogy megszüntette volna, hanem elvi-

selhetetlenül megnövelte egyes osztályok hatalmát a többiek felett. Az állam szabadjára engedvén a társadalmat és lerombolván az egyéni tevékenység minden korlátját, a lakosság többsége ezáltal csak urat cserélt, miután a nemes és hűbérúr helyébe a tőkepénzes emberek zsarnoksága lépett s a természet ölen könnyebben elviselhető igát a könyörtelen tőke egészségtelen gyárak szabad rabszolgaságával cserélte ki. A nyomor és szenvedés e felfogás szerint az emberiség szaporodásával mélyebb és általánosabb a réginél és rohamosan terjed, a mint a tőke hatalma is gyarapodik.

Valjon álom volt-e hát, a miért egy emberöltő rajongott, s annyi vért, vagyont áldozott? Valjon a szabadság „az evangélium leánya, az igazság és könyörület nővére, az egyenlőség, bőség, béke anyja“ rút tréfát űzött volna az emberiséggel s áldás helyett átkot, jóllét helyett nyomort, rabszolgaságot szült? Vajjon igaz-é, hogy az emberi haladás egy nagy és hamis ábránd, mert korunk a szegényeket még koldusabbakká, a gazdagokat még gazdagabbakká teszi, s a míg az első szaporodnak, a tőke kevesebb és kevesebb kézben halmozódik föl?

E kérdések tartják izgalomban kimúlás felé közeledő századunknak önmagával kibékülni nem bíró, ideges, háborgó társadalmát, s e kérdések megoldásán fordul meg, ha vajjon derült bizalommal, avagy lemondó kétségbeeséssel kell-é tekintenünk az emberiség jövője elé?

Mert a mai társadalom eszményei és azon társadalom ideáljai között, mely a mai alkotmányos monarchiakat és köztársaságokat hozta létre, lényeges különbség rejlik. E század első felének ideáljai közelebb estek a földhöz, s mégis mindenkit búbájos reményekkel töltöttek el, mert az emberi természet legmélyebb és legvonzóbb vonására, a szabadságra voltak alapítva. A jelenkori társadalom átalakításának programja azonban: az államilag berendezett óriási termelő műhelyek, közös birtok, állami gyermeknevelés, esetleg vagyonszétosztás, szóval a socializmus és communismus különféle árnyalata, de egy alapeszmén, t. i. a szabad tevékenység megszüntetésén nyugvó ideáljai oly távol esnek a való világtól, s annyira visszataszítóan kietlenek, hogy csak a mély nyomor találhat bennök vigasztalást

Nincs tehát más út: vagy e század helyesen értelmezett eddigi

ideáljaiban keresni ezután is a fejlődés megnyugtató biztosítékait, vagy fásult közömbösséggel várni be a míg az egyén sorsának ura többé nem önmaga, hanem az állam lesz, a ki a közérdek nevében mindig rövidebbre nyirja összes eddigi civilizatióknk egyetlen megteremtőjének, a szabad egyéni tevékenységnek szárnyait.

E kérdés eldöntése azonban félreösmerhetetlenül közgazdasági problémákkal áll összeköttetésben. Helyesen jegyzi meg Eötvös József is, hogy a forradalmak nem elvont eszmékből, hanem a nép szenvedéseiből, mindenek felett az anyagi helyzet türhetetlen voltából veték eredetüket. A mai társadalmi forrongás sem egyéb, mint azoknak ősi harca, a kik az élet vívódásaiban csak természetadta munkaerejükre támaszkodhatnak azokkal szemben, a kiket anyagi javak támogatnak. A támadás főcélpontja tehát a föld, házbirtok és vállalkozási tőke. E harcban pedig fegyvereiket a classicus nemzetgazdák néhány alapvető axiómaiból kölcsönzik. Ilyen tételek egyszerűen fejezve ki, hogy egy meghatározott területtel bíró országban természet szerint a lakosság nagyobb arányokban növekedik, mint a föld terménye, az eleség, tehát az élelmi szerek ára hág, s a munkás-osztály sorsa súlyosbul. Minél roszabb földekre terjed ki a termelés, annál nagyobb lesz a jó termőföldek birtokosainak haszna, s így a földbirtokosok hatalma gyarapodik. Minél inkább népesednek a városok, annál nagyobb meg nem érdemlett jövedelemhez jutnak a ház- és telekbirtokosok. Minél inkább növekedik a tőke, annál több befektetéssel járó gyár váltja fel a szabad és önálló kézműipari termelést. Minél inkább szaporodnak a tőkére támaszkodó és munkakímélő találmányok és gépek, annál több munkás esik el kenyerétől. Végül pedig az általános versenyben a munkás-osztály napi bére nem lehet nagyobb, mint a mennyi épen az élet tengetésére szükséges, és így minden nyereség a tőkepenzesek javára esik.

Mindezen erős igazságoknak tartott nemzetgazdasági törvényekre alapított harcz jogosultsága könnyen beláthatólag amaz általánosabb kérdésen, ha valjon igaz-e, hogy a műveltséggel szaporodik a szegények, és apad a tőkepenzesek száma?

Mielőtt ezen kérdésre válaszolnánk, nem hagyhatjuk érintetlenül a fennebbi állítolagos nemzetgazdasági törvényeket, de ezen rövid elmfuttatásnak nem lehet czélja kimerítően taglalni a mai socialis kérdésnek rendkívül kiterjedt irodalomra támaszkodó összes tanait.

Kötetek közrebocsátása nélkül ezt ma már alig tehetni, de azért még sem véltünk hiábavaló munkát végezni, midőn csak a legfőbb vezér-elvekkkel, az alap gondolatokkal foglalkozunk, s mindenek felett a társadalmi vagyongozzlás irányzatát kutatjuk. A mennyiben e vizsgálat a socialisticus eszmekör alapzatának szilárd avagy tarthatatlan voltát fogja kitüntetni, a szerint nyer szemeink előtt erőben, vagy önmagától összedől az egész épület.

A küzdelem, miként említők, a régi harc a saját munkaerejükre útalt és az anyagi javakkal rendelkező osztályok között. Az ostrom célpontja pedig a föld-, házbirtok és tőke.

Tekintsük e tényezőket — a mennyiben egy föllovasás kerete engedi — egyenként.

A mi ezek között a földbirtokot illeti, azt tartjuk, hogy kárba veszett fáradság, a mit socialista, félsocialista és antisocialista írók a földtulajdon eredetének felderítésére fordítottak. E gondos tanulmányok, melyek átkutatják a művelt népek multját és a vadak jelenét, érdekesek lehetnek történelmi és ethnografiai szempontból, de a dolgok mai állására nem lehetnek hatással. Valjon az eredeti szerzők lopták, rabolták, vérrel szerezték-é vagy ajándékba kapták a földtulajdont? Valjon közös avagy egyéni volt-é a földbirtok, az állam tulajdonát képezte-é vagy sem? Mindez teljesen közömbös a mai társadalomra nézve. Álljunk meg azon egy ténynél, hogy az új világ-részekben a legjobb termőföldeket ma is ingyen osztogatják és oly időkbén, a midőn termőföld bőséges mennyiségben volt, nem tulajdonítottak és ma sem tulajdonítanak neki értéket, tehát első foglalója nem is lophatott a mai társadalomtól semmit, miután nem volt értéke annak, a mit elfoglalt. Később, igaz, a föld értéket nyert, de azok, akik ma birják, vagy ezeknek valamely jogelőde bizonyára adott valamikor értéket érte, azaz vásárolta az állam iránt szerzett érdemekkel, munkával vagy pénzzel, tehát épen oly jogosan jutott hozzá, mint bármely munkás eleségéhez, ruházatához, esetleg kunyhójához. Végül pedig, ha felszámítható volna mindazon tőke, a mely a földművelés kezdete óta a földbirtokon visszatérülés nélkül befektetést nyert, a mai termés bizonyára távolról sem fedezné ezen beruházások kamatait. Történelmi alapon tehát sehogy sem igazolhatni, hogy a föld birtokhoz másoknak is volna joguk, mint a kiknek tulajdonát képezi.

A dolog lényege nem is a szerzőmódon, hanem azon kérdésen fordul meg, ha való-é, hogy a civilizációval és a nép szaporodásával a föld tulajdonosai olyan fokozódó haszonra tesznek szert, a mi az eleség árát drágítja és a munkások sorsát nehezíti?

E kérdésre igen egyszerű a válasz, miután világosnak látszik, hogy valamely országban a lakosok megszorodhatnak, de a földterületet azon a helyen megszorítani nem lehet, s azt mindenki tapasztalja, hogy különösen nagyobb városok területén, a hol a lakosság növekedése rohamosabb, a földterület ára is gyorsan emelkedik a nélkül, hogy a birtokosok az érték többletre megszoigáltak volna.

E jelenség további igazolását a socialisták a földjáraadékelméletben találják fel, melyet kiváló antisocialista nemzetgazdák is mindez ideig fentartottak.

Ezen elmélet azon alapfelfogásból indul ki, miszerint egy helyen és időben az egynemű gabona ára egyenlő. Még pedig az összes gabona ára akkora, mint a legtöbb kiadással piacra hozott és legkedvezőtlenebb körülmények között termelt gabonának az ára, mert feltehető, hogy az, a ki következetesen kárt szenved a vásáron, meg sem jelenik ott terményeivel. Úgyde a szaporodó népességnek folyton több eleségre van szüksége, s így arra buzdítja a földművelőt, hogy a terméketlenebb és távolabb eső földeket is művelés alá vonja, mert az itt termelt gabona előállítás költségeit is megtéríti neki. Mint-hogy azonban a gabona ára egyenlő, világos, hogy a mint kedvezőtlenebb minőségű és fekvésű földekre terjed ki a termelés, folyton növekedik azon földbirtokosok nyeresége a terményen, a kik termékenyebb és közelebb eső földeket művelnek.

Ezen monopolszerű ki nem érdemelt előnyök három forrásra vezettetnek vissza, ugymint: 1. a föld eredeti erőinek, 2. a korábban és később befektetett tőkék hozadékának, 3. a föld közelségének és távolságának különbségére.

A föld termőképességét tekintve, a kinek kövér talaju földje kétszer annyit terem ugyanannyi munka után, mint a sivár föld, természetesen haszna is kétszer akkora lesz, mint az utóbbi föld megművelőjének.

A tőkét tekintve az első befektetéssel megkétszerezhetni valamely földbirtok terményét, de ugyanakkora további és még további

befektetéssel nem lehetséges vég nélkül ugyanannyiszor megsokszorozni a termény mennyiségét, tehát a korábban befektetett tőke a földön nagyobb nyereséget hajt, mint ugyanakkora későbbi befektetések. Minthogy azonban ez utóbbiak is jövedelmeznek, különben nem tétetnek a földre, a korábbi befektetések hozadéka igazságtalanul megnövekedik.

A távolságot tekintve végül, a piaczhoz közelebb eső birtokosok megnyerik a távolabbról hozott termény szállítási költségeit, s a termelés csak akkora távolságra terjedhet, honnan a szállítás költsége is a gabona árában megtérül. Minél távolabbra terjed tehát a művelés, annál nagyobb lesz a közeli föld haszna. Mindezen nyereségeknek szakadatlan további növekedése pedig, mint említők, onnan ered, hogy a nép szaporodásával folyton silányabb, nagyobb tőkebefektetésekkel és távolabb eső földekre terjed ki a termelés. A földbirtokosok helyzete folyton javul, az eleség ára növekszik, a munkások helyzete ellenben súlyosbul. Ugyanazon táplálékért hovatovább több munkát kell végezniök.

Ezen kézzelfoghatónak látszó feltevésekkel szemben az alattuk rejlő igazság felderítésére mindenek előtt különbséget kell tennünk a földnek hozzá kötött és róla felkelhető sajátságai között. E különbségnek tekintetbe nem vétele, úgy tartjuk, legtöbb tévedésnek vált forrásává a földjáradékelmélet körül. Mert való ugyan, hogy egy ország területét nem lehet a lakossághoz képest megtöbbszörözni, de ez csak a föld egyik, t. i. fel nem kelhető tulajdonságára nézve áll. A társadalom ugyanis főként két tulajdonságánál fogva veszi igénybe a földet, egyik, hogy az tért szolgáltat és a másik, hogy termő erőt rejt magában. Az utóbbi a földnek terményekben felkelhető, a másik pedig kizárólag hozzá kötött tulajdonsága. Egy város területén valamely tér teljességgel nem sokszorosítható meg. A kik tehát kényszerülvék igénybe venni, mindnyájan ez egy helyre vannak útalva. A föld termő erejét azonban táplálkozásra nem veszik ott igénybe, a hol a föld van, hanem a terményben ezen erő felkel a földről és a fogyasztóhoz szállítatik. Ebből tehát következik, hogy a nép szaporodásával a földnek tért adó tulajdonsága azonegy országban mindig becsesebb és keresettebb lesz, ellenben ugyanazon lakosság a föld termőerőiben teljességgel nem szenvedhet szükségét, mert ezen termőerők a gabona képében hozászállítatnak, még pedig az összes ke-

resletet kielégítő bőségben, ha csak mesterséges úton vámokkal akadályokat nem gördítenek elé. Egy ország lakossága csak a területet tekintve szenvedhet a korlátok miatt, ellenben, a míg a termőterület létezik a föld hátán, bármily népsűrűség között is korlátlan mennyiségben találhat táplálékot.

A socialistáknak a földbirtok ellen folytatott egész harcza és a földjáradékelméletre fektetett minden következtetése pedig e korlátokon, a földtulajdon kiváltságos voltán fordul meg. Tényleg azonban csak a távolság az egyetlen, a mi elválasztja valamely ország lakosságát attól, hogy az egész földet ne tekintse saját termőföldjének. De épen ez a távolság az, mely felett polgárosodásunk csodás diadalt nyert. Épen ez egyetlen akadály tette ma már lehetővé, hogy tropicus égövek dús gazdag talaja beköltözhetett terményeivel zsúfolt világvárosok piaczára és kivette a magas munkabér mellett nagy adókkal terhelt, silány földön munkálkodó európai földbirtokosok kezeiből az annyira irigyelt földjáradékot.

A földjáradékelmélet ennek daczára minden részében megállhat. A különbség közelebb fekvő jó és távolabbi silány, korábbi és későbbi befektetések haszna között mind megvan. Csak az nem tény többé, hogy e haszon növekedőben volna, sőt minden adat az ellenkezőre vall, mert a termény előállításában ép úgy, mint bármely ipar-cikkben mesterséges akadályok nélkül a verseny korlátlan és soványabb földek helyett folyton rövidülő távolságból dúsabb földek lépnek fel az árra nézve döntőleg e versenyben. Többé nem a legkedvezőtlenebb viszonyok között termelt gabona ára dönti el az összes piacra hozott termény árát. Ellenkezőleg a megjelenő termény mennyisége ép mint az iparcikkokban nagyobb, mint a szükséglet és a legkedvezőbb viszonyok között tömegesen termő földek kelnek egymás közt versenyre s nyomják le emezeknek és nem a silány földek termelési költségei és a természetes nyereség mérveire a gabona árát.

Felesleges volna e tényre nézve a művelt államokba szállított termények hatalmas dimensióról szóló és mindenki által eléggé ismert statisztikai adatokat idéznünk. Mihelyt valóságnak ismerjük el, hogy az eleséget termő terület egy ország lakosságára nézve sem apad, hanem messze világrészekben vég nélkül küljebb terjeszkedik; ha ismerjük, hogy a távolság hátrányaival szemben a kevésbé költséges termelés és a föld gazdagsága előnybe helyezi a külföld terményeit

a belföldi felett; és ha belátjuk végül, hogy a termény a szükséglet meghaladó mennyiségben jelenhetik meg piacainkon — akkor kétségtelemné lesz, hogy a földtulajdonosok monopoliuma nem létezik, a földjáradék többé korántsem növekedőben, hanem apadóban van, tehát a munkás helyzete sem súlyosbulhat a földbirtokosokkal szemben.

A földjáradéktan megalapítója, Ricardo is elismeri, hogy azon esetben, ha sokkal nagyobb mennyiségben van első osztályu föld, mint a mennyi a szaporodó népesség ellátására szükséges, akkor nem képződik földjáradék. Ezen axiómából csak bár annyit fogadjunk el kétségtelennek, hogy a fennebbi esetben, ha volna is földjáradék, ki volna zárva növekedésének lehetősége, s vegyük tekintetbe másfelől, hogy a föld lakható része 12 milliárd hectárt tesz, lakóinak száma pedig 1 milliárd 200 millióra megy, tehát 10 hectárra csak egy ember esik, s akkor bebizonyítottan tekinthetjük, hogy még sok ezután következő nemzedéknek sem lesz oka aggodalmaskodni az eleség apadása és az ebből keletkező nyomor miatt. Feltéve ugyanis, hogy a földteke lakossága folyton szaporodni is fog, a mi pedig egyáltalán nincs bebizonyítva. Azon történelmi nyomok legalább, melyeket Amerikában, Ázsiában, Áfrikában rég letűnt civilizációk, sűrű népességű országok, óriási városok létezésének bizonyítékául felfedeznek, inkább arra vallanak, hogy egykor a földnek a mainál nagyobb népessége is lehetett.

A földjáradéknak némely országban egy ideig fennállott növekedése a közlekedési eszközök hiányosságából és a vámokból eredt. Azon időtájt, midőn a járadékelmélet keletkezett, Angliában 66 shilling is volt egy quarter búza vámja s ennek következtében ugyanannyi búzának piaci ára 103 shilling. E mellett a vizen a szelek vitorlás hajókkal, szárazon az állati erő tengelyen végezte a szállítást. A haladás azonban ledöntötte a vámsorompókat, s a gőz csodás hatalma néhány évtized alatt átalakította a nemzetek gazdasági életét. Arra a földjáradékelmélet megalkotói nem számíthattak, hogy Éjszak-Amerikában Minesotából valamikor 1 frt 80 kr lesz egy hectoliter gabonának átszállítási ára a havre-i kikötőbe, s így Amerika közelebb fog feküdni Európához, mint ugyanazon országnak egymástól néhány mértföldnyi távolságra eső két városa. Az elmélet magában egészséges és ép ma is, csupán a terméketlen földek helyett a jobb termő földekre terjeszkedett ki a termelés és a földbirtokban való hiány he-

lyett bőség állott be. Természetesen az életre levont következtetéseknek is épen ellenkezője lett valósággá e csere miatt. A lakosság minden szaporodásának s az erre alapított baljóslatoknak daczára jobban táplálkozik, élvezetekre, ruházatra, gyermekeinek nevelésére többet költ, lakásainak száma a szaporodást meghaladólag növekedik, ezeknek berendezése kényelmesebb és gazdagabb lesz.

És vajjon a haladásnak mindezen előnyeit, nem szólva még a tőkepenészesekről, mind csak a földbirtokosok élveznék? A földjárdékelmélet eddigi felfogása szerint a föld tulajdonosai folyton felébe emelkednének a társadalom összes többi osztályainak.

Kétségtelen, hogy nagyban és egészben a földbirtokos osztály helyzete is javult. Ha azonban a többi társadalmi osztályokhoz való viszonyában tekintjük helyzetét, a korábbi állapotokhoz képest hatalmas feltűnően fogyatkozóban van. A statisztikai adatok tanúsága szerint a föld brutto jövedelme e század folyamán megtöbbszöröződött; egészben a föld értéke sokat emelkedett, a haszonbér összege megnagyobbodott. Ha azonban közelebről vizsgáljuk a tüneményeket, arról győződünk meg, hogy a jövedelem megszorodása az intenzív műveléssel a föld hozadékának megtöbbszöröződésével következett be. A földbirtokos kénytelen volt brutto bevételeinek összegét nagy mértékben megnövelni, hogy netto jövedelme, azaz földjárdéka a korábbinak maradjon. A föld értéke emelkedett ugyan, de kivéve azon helyeket, a hol a sűrű közlekedés folytán a tér szempontjából nyert birtoka értéket, földjei nem őseredeti termőerejüknel, hanem a befektetéseknél fogva emelkedtek értékükben. Legalább a feleértékig menő befektetések nélkül ma már gazdaság nem is képzelhető s a művelt államokban immár konstataált tény, hogy a befektetéstől és másnemű előnyöktől eltekintve pár évtized alatt majdnem felére esett a termő föld értéke. Nincs másként a haszonbérletekkel sem, habár a végösszeg a beruházások folytán emelkedett.

Ezen elmefuttatás keretében nem akarván a fennebbi állítások igazolására statisztikai adatokkal terhelni az olvasót, utaljuk csupán a francia Passy Hippolite, Foville műveire s főként Leroy-Beaulieu Pálnak „Essai sur la répartition des richesses stb.“ czimű kiválóan értékes munkájára, melyben ha nem is fejtetnek ki a társadalmi vagyongyomozás alaptörvényei, de éles látással kinyomozott tényekben meglepőleg van feltárva e megosztás való irányzata.

Statistikai adatok nélkül is meggyőződhetik azonban a társadalmi állapotok átalakulásainak megfigyelője, hogy más volt a helyzete a történelmi földesurnak, a ki birói széket ült földhöz bilincselte jobbágyai felett, ostorral hajtotta őket a munkára és fentartotta a *primae noctis* jogát, mint a mai földbirtokosnak, a ki jogokban egyenlővé lett egykori jobbágyaival, verejtékes munka mellett csak nagy körütekintéssel, sok újtással és befektetéssel biztosíthatja évi jövedelmét, s ha régi kényelméhez, nagyúri kedvteléseihöz ragaszkodik, rövid idő alatt azoknak kezeire száll át birtoka, a kik a göröngyöket tördelő munka alatt beállanak a sorba.

A földművelés ma már egy rangba helyezkedett az ipari termeléssel s emezzel egy színvonalon álló üzleti éberséget és lázas tevékenységet követel annyival is inkább, mert három lényeges pontban mögötte marad az ipari productió előnyeinek, t. i. az azonagy területen az előállítandó termények mennyiségét lehetetlen vég nélkül megsokszorozni; a tőkét egy évben csak egyszer lehet a vállalatban megforgatni és az időjárás szeszélyei miatt lehetetlen a produktum létrejövetelére és mennyiségére számításokat alapítani. Mindezek megszelhető hátrányok s távolról sem teszik a földbirtokos helyzetét irigylésre méltóvá.

És a munkás sorsa? Vajjon az ő helyzetében is hasonló változás állott be az úgynevezett haladás folytán? Általános a vélemény, hogy hazánkban legalább az urakká változott jobbágyokra nézve végzetessé lett az új méltóság. Az erdélyi részekben például a jobbágyokból lett földesurak egy része nem ismeri annak értékét, nem is használja, legfejebb a roszra. Hiányzik a népben az előrelátás a jövőről való gondoskodás és az új szükségletek iránti érzék. A szabadságot úgy értelmezi, hogy jogában áll nem dolgozni, szeszés ita-
lokot élvezni és birtokára adósságot venni. A jobbágyi birtok is tehát nagy tömegekben idegen kezekre száll. Ha ez így van, akkor ismét csak a socialisták kezéből esik ki a fegyver, a kik pedig nagy súlyt fektetnek félművelt népeknél is a földtulajdon fejlődésének menetére. Ha a földbirtok önmagában egy folyton erősülő hatalmasságot képvisel a társadalom többi osztályaival szemben, akkor nem érthetni miért nem vehetik a jobbágyok ez új hatalomnak hasznát, s miért engedti a földbirtok egyenként elbukni urait?

Mert a jobbágyok, mint földbirtokosok osztozkodnak a létrejött

világverseny által okozott hátrányokban, mint munkások azonban egészen más szempont alá esnek. Az új időknek, mint minden nagyobb átalakulásnak kétségkívül megvannak a maga sebesültjei és halottjai. Az egyéni szabadságot a nép épen úgy felhasználhatja romlására, miként a felvirágzásra, de a gyámkodás, a míg az elsőtől megóv, az utóbbinak zárja útját.

De nem is azon bajokat tárgyaljuk e helyen, a melyek saját hajlamaik folytán érhetik a munkás-osztályt, hanem azon megmáshatatlant kényszerüségéről szólunk, mely a socialisták szerint a földbirtok és tőke hatalmából kifolyólag minden körültekintés, iparkodás daczára az eleség drágulása miatt nyomorba döntené a munkásokat.

Gazdag statistikai adatok gyűjteménye egyhangusággal válaszol ez állításra, hogy a gabona ára e század második felében a közlekedési eszközök fejlődésével nem emelkedett, hanem kiváltképp az utóbbi években alászállott. Tekintve továbbá, hogy a pénzt alkotó nemes fémek értéke 100 év óta átlag 40 százalékot esett, a táplálék árának sülyedése még föltünőbb, a mi a már fönnebb elősorolt okoknál fogva nem is lehetett másként. A szabad verseny beállta, új, gazdagon termő földek munkábavétele, a közlekedési eszközök óriási fejlettsége, munkát kimélő gazdasági gépek, célszerű eszközök feltalálása, észszerü földmegművelés, okszerű trágyázás, a gabonának eleséggé való átalakításában a magtörő mozsártól és kézi malomtól a műmalmokig tett haladás együttvéve csak olyan hatással lehetett a táplálék árára, mint a mily csodás arányokban átalakították a fönnebiekkel rokon vívmányok az ipari készítmények árát.

Mindazonáltal még mind nem volna kizárva lehetősége, hogy például a munkások nagymérvű szaporodásának következtében még mindig többet és többet kellene dolgozniok ugyanazon mindennapi kenyér megszerzése végett. E feltevésről később bővebben fogunk szólni; e helyen csak felemlítjük, hogy tudvalevőleg valamennyi műveltebb államban szabályoztatott és fokozatosan lennebb szállítatott a munkaidő 12—14 órától átlag 10 órára. A mi pedig a munkabért illeti, a nyugati államokban teljesen megbízható statistikai kimutatások szerint az utóbbi félszázad alatt a mezőgazdasági munkabér 90 és az ipari 50 százalékkal emelkedett, s az európai munkás jelenleg 110 font kenyeret vehet azon összegen, melylyel a 60-as években még csak 77 fontot vehetett. Franciaországban

Block szerint egy személyre nézve 55 év óta 50 százalékkal emelkedett a gabona, 1820-tól megháromszorozódott a burgonya, 1830-tól 1865-ig $100\frac{1}{3}$ ra hágott személyenként a bor fogyasztása. Mullhall szerint a continensen 1850 óta 42 százalékkal emelkedett a hús fogyasztása, 44 százalékkal a tejtermelés.

Hazai viszonyainkat tekintve a munkaidőre és munkabérré vonatkozólag csak felemlítjük példaképpen, hogy Kolozsvárt a nemzeti fejedelmek alatt az iparos műhelyekben reggeli 3 órakor vette kezdetét a munkaidő és este nyolc óráig tartott. Az asztalos legények heti fizetése a 100 kros frtból. 40—60 krt tett. A mezei munkás napi bére egészen e század elejéig a limitatiók szerint 10—12 kr között váltakozott és a búza vékájának ára legtöbbször 2 frt, kivételesen 40—50 kr vagy olyan magas, hogy éhen pusztultak el az emberek: Az 1836-ik évi urbéri törvények Magyarországon még 10 krban állapítják meg a mezei napszám megváltási árát olyan vidékekre nézve is, a hol sürgős munka esetén a munkabér ma 2 frtra is felszökik, holott a gabona ára nem emelkedett, sőt az utóbbi éveket tekintve szállott.

És ha mindezeknek dacára a műveltebb államok munkásainak világszövetkezete valaha kivívná egyik célját s államosítaná a földbirtokot, kiosztván belőle mindenkinek a maga részét, valjon mit érhetne el vele? Anglia például gabonaszükségletének kétharmadrészét most is külföldről fedezi, s a cél elértéig megszorodó népességet valószínűleg egyetlen államban sem bírná táplálni a kiosztott földbirtok, tehát a lakosság egyik részének más világrészekben kellene hazát és földet keresniök. Apró parcellákban továbbá tudvalevőleg nem űzhetni észszerűleg gabonatermelést, s már ez is magában megbuktatná a felosztást. Nem volna továbbá jó számítás gyengébb földeket munkapazarlással művelés alatt tartani, a mikor a tropikus égővek alól kevesebb fáradtsággal előállított jobb termények nyerhetők. Még kevésbé volna bölcsesség finom kezű piperekészítőket, magas szárnyalású írókat és művészeket, kiváló ízlésű műiparosokat az eke szarva mellé állítani, miután ezeknek egy napi munkájáért a külföldiek annyi gabonát küldenek az országba, a mennyit önmaguk közvetlen munkával hónapok alatt sem bírnának előállítani. Mi történnék továbbá a világvárosokkal, a melyekben a lakosok között senki sem kaphatná ki lakó helyén földjét, hanem a túlnyomó rész csak vala-

mely nagyobb távoli megyében. Minő forrásból fedezné továbbá a munkás a gabonán kívül többi szükségleteit, ruházatát stb., ha föld-birtokocskájának művelésével volna elfoglalva?

Ha pedig a föld ismét csak bérbeadatnék, akkor menthetetlenül a mai állapotokhoz térne vissza a társadalom, t. i. a föld, ha csak rabszolgákkal nem műveltetnék, ismét a lakosság egyik részének kezén volna s ez természetesen annyi hasznót iparkodnék megtakarítani, a mennyi a földtől és lakosságtól kicsikarható, különben nem volna bérlő. Ezzel kezdetét venné kinek, kinek élelmességéhez és tevékenységéhez való arányban a vagyonhalmozódás, az ostrom mai tárgya, a társadalmi egyenlőség megőző betűje.

DR. BÉKÉSY KÁROLY.

(Folytatása a jövő füzetben.)